

Rwanda-België (2): van mythe tot beleid.

Tweede historische studie ter voorbereiding van de België-Rwanda-verzoeningsconferentie 7-14 juli 2009

“Hij zei tegen zijn volk: ‘De Israëlieten zijn zo talrijk en sterk geworden, dat ze een bedreiging voor ons vormen. We moeten een verstandig beleid voeren en voorkomen dat ze nog verder in aantal toenemen, want stel dat er oorlog komt, dan sluiten ze zich bij onze vijanden aan, voeren strijd met ons en trekken weg uit het land” (Exodus 1:9-10)

Van verkiezingen naar onafhankelijkheid

In de aanloop naar de eerste gemeenteraadsverkiezingen in 1960 vinden vele politieke moorden plaats aan beide zijden. De represailles van de Hutu's worden steeds gewelddadiger. Belgische militairen beletten dat de Tutsi's zich gewapenderhand verzetten. De moordpartijen op Tutsi's lijken zo een voorbode te zijn van de genocide van 35 jaar later. De Belgen vervangen bijna de helft van de lokale Tutsi-leiders door Hutu's. Door groeiend anti-Belgisch ressentiment proberen de Tutsi's hun zaak te bepleiten via de VN, die een onderzoekscommissie stuurt om de situatie ter plaatse te onderzoeken. Het Belgische leger weet tijdens dit bezoek de gewelddadigheden lam te leggen. De VN adviseren nochtans om, gezien het klimaat van geweld, de verkiezingen uit te stellen. In afwachting daarvan besluiten de Tutsi's de verkiezingen alvast te boycotten. Eenzijdig besluiten de Belgen om deze toch te laten door te gaan. Mede als gevolg hiervan behaalt de Hutu-partij 'Parmehutu' in 1961 een absolute verkiezingsoverwinning. De Hutu's verwerven de leiding over 210 van de 229 gemeenteraden. De VN verwerpen de verkiezingen en vragen de beëindiging van het Belgisch mandaat. De overwinning van Parmehutu garandeert voor lange tijd de Hutu-machtspositie op lokaal niveau, wat cruciaal zal blijken in de aanloop naar de genocide. In september '61 stemmen 80% van de Rwandezen voor de afschaffing van de monarchie (mwami). Lefèvre merkt op dat de Hutu-revolutie niet zonder de actieve militaire en politieke steun van de Belgen mogelijk was. In de nieuwe republikeinse regering wordt het oude Belgische model van classificatie van de bevolking in Hutu, Tutsi en Twa overgenomen, echter nu ten nadele van de Tutsi-bevolking. Hierbij worden de mythe over de vreemde oorsprong van de Tutsi,

Stichter van Parmehutu en later eerste president, G. Kayibanda

Lors de la proclamation de la République, le 28 janvier 1961. Au centre, M. Kayibanda, Président du parti Parmehutu. A sa droite, M. V. Kayuku. A sa gauche, MM. D. Mbonyumutso et B. Bicimumpaka. (Photo Infor Rwanda).

Uitroeping van de republiek, januari 1961

hun andersoortigheid, en hun totale controle over de Hutu aangewend om geweld en discriminatie tegen hen te rechtvaardigen in naam van de revolutie. Vele Tutsi's vinden de dood of vluchten naar buurlanden, o.a. naar Oeganda van waaruit zij zich organiseren, meermaals bloedige invallen op Rwandees grondgebied ondernemen en later een invasie zullen ondernemen. De Belgische militairen die na de verkiezingen nog tot 1962 in Rwanda blijven, treden niet of nauwelijks op tegen de misdaden die op lokaal niveau worden begaan door Hutu's, terwijl die van Tutsi's zwaar worden bestraft

(Lefèvre)¹. De Amerikaanse consul in Bujumbura vat het Belgische beleid in Rwanda als volgt samen: "Impression is gained that Belgians, perhaps unwillingly, have let a reform movement become a bloody revolt that will turn into a dictatorship with a mass base" (Herbert Olds, geciteerd door Lefèvre). Maar dezelfde consul-generaal verklaart aan zijn State Department dat de belangrijkste Rwandese gezagsdragers "are closely oriented toward Belgian Christian Socialism, will be presumably pro-Western and anti-communist if it is pro-Belgium" (Lefèvre). In de periode tussen de verkiezingen en de onafhankelijkheid (juli 1962) wordt de militaire aanwezigheid van de Belgen in Rwanda het voorwerp van een intense discussie. De Rwandese president wenst niet meer dan een strikt minimum. De Amerikaanse consul Olds meent dat België de morele verplichting heeft om in Rwanda te blijven: "it seems quite clear that if Belgians have to leave Rwanda, there may be major blood bath in that country in which either Hutu achieve 'final solution' of Tutsi problem or Tutsi wipe out Hutu political organization throughout the country" (Lefèvre). In een onderhoud van de Belgische minister van Buitenlandse zaken Spaak met president Kennedy verkiest de eerste om de gevaren te minimaliseren en af te wachten hoe de zaken evolueren alvorens van een catastrofe uit te gaan. Een beperkte troepenmacht zal blijven.

Als op 1 juli 1962 Rwanda onafhankelijk wordt is er geen enkele afvaardiging van de Belgische regering, parlement of koningshuis aanwezig. In de Belgische media wordt er nauwelijks aandacht aan besteed.

Generale repetitie

Na een staatsgreep in 1973 komt generaal Habyarimana (Hutu) aan de macht. Hij krijgt de steun van de hoogste geestelijken van de RK kerk, die 62% van de Rwandezen uitmaakt. Ook al zijn 70% van de geestelijken Tutsi, toch zijn 7 van de 9 bisschoppen ten tijde van de genocide Hutu. De aartsbisschop is een fervente aanhanger van de president. De Protestantse kerken zijn verdeeld t.a.v. de steun aan de regering,

Honderdduizenden vluchtelingen

De tweede president, Juvénal Habyarimana

maar
zowel
de

katholieke als de protestantse geestelijken werken samen met de ambtenaren in het verspreiden van boodschappen van de staat en door te zetelen in gemeenteraden. Aan het eind van de jaren '80 telt de Rwandese gemeenschap in ballingschap ongeveer 600.000 Tutsi's (in Oeganda, Tanzania, Kongo). In 1986 verklaart de overheid dat Rwanda te dicht bevolkt is om deze mensen te re-integreren. De RPF (Rwandeese Patriottische Front), die de belangen van de Tutsi in ballingschap behartigt, besluit dat een terugkeer gepaard moet gaan met het ontslag van de Rwandese president. Op 1 oktober

¹ Lefèvre vermeldt dat het beleid van gouverneur Logiest t.a.v. de Tutsi's leidt tot felle tegenspraak van kabinetschef van Buitenlandse Zaken, nl. Etienne Davignon, die stelt dat het koningschap nooit had mogen worden afgeschaft, omdat ze in de traditie verankerd ligt en een regime dat sociaal aanvaardbaar is voor de Hutu's zou kunnen worden geïnstalleerd. Het in de oppositie dringen van de Tutsi's staat voor hem gelijk aan het uitschakelen van de enige bekwame en opgeleide personen.

1990 trekken ze met een klein leger vanuit Oeganda de Rwandese grens over. Hutu's en Tutsi's scharen zich achter de regering. De president verkiest echter om politieke munt te slaan uit de situatie door de (Hutu) oppositiepartijen te wijzen op het gevaar van de spontane aansluiting van Tutsi's in Rwanda. Hij offert de Tutsi's op om de verschillende Hutu-partijen te verenigen. Vele duizenden worden gevangen genomen en verdwijnen. Zijn eigen leger simuleert een aanval op Kigali waardoor hij de steun van België, Frankrijk en Zaïre weet te verwerven. Belgische soldaten verblijven 1 maand op Rwandese bodem, terwijl de Fransen langer blijven². Een delegatie van de Belgische regering reist af naar

Rwanda om een staakt het vuren na te streven bij de strijdende partijen.

Echter tot verbazing van velen spreken ze niet met het RPF. In de periode tussen de invasie van het RPF en de genocide wordt door de regering propaganda gevoerd om de Tutsi-bevolking als collaborateurs van de invasiemacht af te schilderen en hen te beschouwen als verraders³. Alison Des Forges wijdt in haar uitvoerige studie een heel hoofdstuk aan deze propaganda, die, geïnspireerd door technieken van Goebbels en Lenin,

systematisch erop gericht is een hele bevolkingsgroep te beschuldigen en zwart te maken in de ogen van de andere met uitroeiing als doel.

Op meerdere plaatsen worden in het begin van de jaren '90 al 'generale repetities' van de genocide uitgevoerd. Naar de buitenwereld laat de overheid uitschijnen dat het hier gaat om uitbarstingen van tribaal geweld. Ondanks het duidelijk bewijs van systematische moordpartijen verkiezen de buitenlanders in Rwanda (diplomaten, experts, geestelijken, technocraten) het beeld op te houden van een klein, schoon, goed georganiseerd en ijverig landje en weigeren zij te erkennen dat de regering misdaden begaat. Externe en onafhankelijke adviseurs raden echter aan om hulpverlening afhankelijk te maken van het afschaffen van de etnische identiteit op de persoonskaart, maar daar wil men niet van weten.

Donorlanden beschouwen de schendingen van de mensenrechten eerder als het gevolg van de oorlog en pleiten voor het beëindigen van het conflict. Dezelfde houding zal door de internationale gemeenschap worden aangenomen tijdens de genocide. In 1993 concludeert een internationale onderzoekscommissie al dat het staatshoofd en zijn entourage actief betrokken zijn bij de massamoorden tegenover Tutsi's. Dit rapport wordt in alle donorlanden verspreid alsmede bij het departement van mensenrechten van de VN. Echter geen van de betrokken landen roept de verantwoordelijken ter verantwoording. België roept wel zijn ambassadeur terug, maar past

² Na overleg tussen koning Boudewijn en premier Martens wordt een extra troepenmacht van 500 man gestuurd. In het parlement wordt de premier fel geïnterpelleerd door de liberale en groene oppositie. Magda Aelvoet en Jean Gol eisen een onmiddellijke terugkeer van de Belgische troepen met het argument dat het een militaire interventie is in een land waar de mensenrechten systematisch worden geschonden en ten gunste van een regime waaraan de Belgische regering een indirecte hulp verleent. Het is vooral op voorspraak van koning Boudewijn dat premier Martens afziet van een terugkeer van troepen.

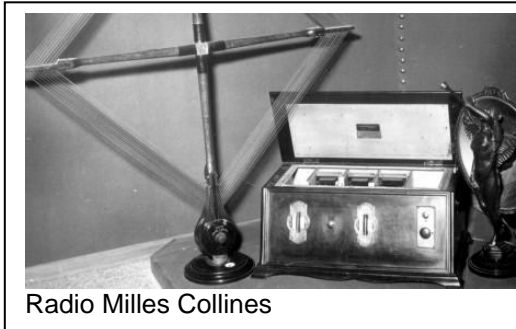
De Fransen zullen het bewind van Habyarimana militair actief blijven steunen zelfs tot tijdens de genocide. Volgens sommige waarnemers zouden Franse soldaten zelfs de beruchte Interahamwe-milities hebben getraind.

³ Een militair document dat op grote schaal verspreid dient te worden definiëert de vijand als volgt: "Tutsi de l'intérieur ou de l'extérieur extrémiste et nostalgique du pouvoir, qui N'a JAMAIS reconnu et NE reconnaît PAS encore les réalités de la Révolution Sociale de 1959, et qui veut reconquérir le pouvoir au Rwanda par tous les moyens, y compris les armes".

uiteindelijk niet werkelijk zijn hulpprogramma aan. De VN weigert in de mensenrechtencommissie een openbaar debat aan te gaan over het rapport. In de maanden na het rapport vinden er geen massamoorden plaats, waarop de internationale gemeenschap zijn hoop uitspreekt dat de moorden niet zullen hervatten. Het regime constateert dat de massamoorden blijkbaar ongestraft kunnen blijven, hetgeen hun zelfvertrouwen voor de grote moordpartijen van '94 zal versterken.

Van Arusha naar de genocide

In juli 1993 wordt na een jaar van onderhandelingen president Habyarimana zwaar onder druk gezet door de Wereldbank en donorlanden om de vredesakkoorden van Arusha (Tanzania) tussen het rebellenleger (FPR) en de regering te ondertekenen. Onder auspiciën van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) en in aanwezigheid van België, Frankrijk, Duitsland en enkele Afrikaanse landen wordt op 4 augustus het verdrag ondertekend, met o.a. de garantie van terugkeer van Tutsi-ballingen naar Rwanda, erkenning van Tutsi politieke partijen in Rwanda, de installatie van een interim-regering met uitzicht op vrije verkiezingen, installering van 600 Tutsi soldaten in Kigali om hun veiligheid te garanderen en integratie van Tutsi-soldaten in het Rwandese leger. De VN sturen een beperkte vredesmacht (MINUAR) om de naleving van het akkoord te garanderen, waaronder een bataljon (KIBAT I) van 400 Belgische blauwhelmen die in november arriveren in Kigali⁴. Ook al worden de vredesakkoorden in gevierd, toch groeit Hutu-partijen en aanzienlijk. De verrader van de vele militairen hun door de van het leger. In beruchte RTLM-in de ether populaire muziek.

Radio Mille Collines

in Kigali⁴. Ook al worden de binnen- en buitenland de oppositie van radicalere van het Rwandese leger president wordt als een Hutu-zaak beschouwd, terwijl positie dreigen te verliezen voorwaarden van hervorming augustus '93 wordt de zender (radio Mille Collines) gelanceerd met veel Op het geschikte moment

zullen zij zo de haat-propaganda en instructies voor de massamoorden aan een groot publiek kunnen geven. Met hulp van Chinese en westerse bedrijven worden 580 ton machete's en andere wapens ingevoerd onder het mom van 'zelfverdediging' tegen een nieuwe Tutsi-overheersing.

In oktober 1993 wordt de Burundese Hutu-president Ndadaye vermoord door Tutsi-officieren met een korte en hevige burgeroorlog tot gevolg.

Duizenden Tutsi's worden als represaille vermoord door het leger. De instabiliteit in Burundi zet het conflict in Rwanda op scherp. In de media wordt deze gebeurtenis aangegrepen om het Tutsi-complot breed uit te smeren. Radio Mille Collines begint zijn openlijke haatcampagne. Bovendien lijkt het Rwandese regime te beseffen dat de Burundese Hutu-represailles door de internationale gemeenschap straffeloos door de vingers

⁴ Des Forges constateert dat de VN na het echec van de operatie in Somalië dringend behoefte had aan het succes van Arusha, maar in de roes van de vrede geen oog had voor de weerzin van Habyarimana om te ondertekenen. Daardoor maakte het niet de nodige middelen en troepen vrij om toe te zien op de naleving van de bepalingen van het akkoord. De paragraaf 17 van het mandaat van de VN verbood het gebruik van wapens tenzij uit zelfverdediging of bij het verhinderen van de MINUAR bij het uitoefenen van zijn taak. Generaal Dallaire zag hierin ook de mogelijkheid om op te treden tegen etnische moorden, iets wat hem in de dagen van de genocide door de VN echter werd verboden.

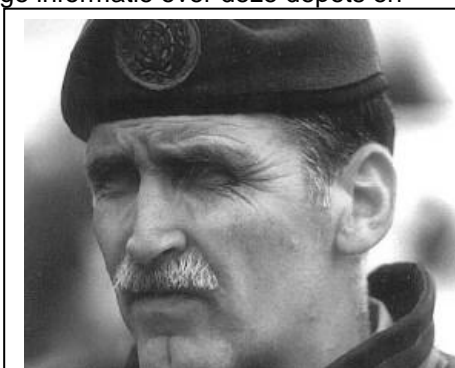
worden gezien. Een nieuwe partij 'Hutu-power' wordt opgericht, die alle andere Hutu-partijen oproept zich te verenigen. Gematigde Hutu's worden nu als verraders beschouwd en zullen tijdens de genocide op basis van hun politiek lidmaatschap eveneens worden vermoord. Na kritiek op zijn ondertekening van de akkoorden gebruikt president Habyarimana 'Hutu-power' nu om zijn eigen machtspositie t.o.v. de oppositie te versterken. De gewapende arm van de partij richt met hulp van het leger in het hele land milities van 'zelfverdediging' op.

Waarschuwingen

Talrijk zijn de waarschuwingen die in deze periode door geestelijken, mensenrechtenactivisten e.a. worden uitgestuurd steeds met dezelfde boodschap: 'handel nu, anders zullen vele mensen sterven!'

Diplomatieke afgevaardigden in Rwanda uit België, Frankrijk, Duitsland, de V.S. zijn zeer goed op de hoogte van de explosieve situatie. Echter delen zij deze informatie niet met de MINUAR, die zelf niet beschikte over een inlichtingendienst. Ook al konden de internationale autoriteiten niet alles weten, ze wisten volgens Des Forges genoeg om te begrijpen dat een ramp zich aankondigde. De Belgische inlichtingendiensten en ambassade maken meermaals melding van bewapening van de Interahamwe-milities door het leger, van trainingskampen van de Presidentiële Garde voor jonge mannen met het oog op razzia's in Kigali, geheime wapendepot's, wapentransporten door het hele land. Zelfs een overgelopen Interahamwe-commandant verschaft aan Belgische officieren nauwkeurige informatie over deze depots en transporten en trainingen door het leger en de intentie om alle Tutsi's uit te moorden. De getuige wordt niet beschermd. Het hoofd van MINUAR, generaal Dallaire, verzoekt in vele telegrammen aan het hoofdkwartier van de VN in New York om uitbreiding van zijn bevoegdheid om deze wapentransporten en -depots te ontmantelen, maar krijgt keer op keer nul op zijn rekest. Reeds in januari smeekt de Belgische kolonel Marchal zijn superieuren in België om zwaardere wapens en - in geval van verdere escalatie - te mogen optreden met Belgische baret i.p.v. onder VN- blauwhelm. De Belgische regering tracht zonder veel succes de VN te wijzen op de ernst van de situatie en de nood om uitbreiding.

In februari wordt een uitvoerig rapport opgemaakt door

De Canadese VN-generaal Roméo Dallaire

de Belgische inlichtingendiensten die de voorbereidingen voor een burgeroorlog tegen Tutsi's nauwkeurig preciseert, alsmede het voornemen om Belgische soldaten van de MINUAR aan te vallen met als doel de terugtrekking van Belgische troepen. De Belgische ambassadeur meldt aan zijn minister van Buitenlandse Zaken (Willy Claes) dat de MINUAR krachteloos is en dat dringend de wapendistributie gestopt en de wapendepots vernietigd moeten worden. Marchal roept zonder succes op tot actie tegen de 'permanente intoxicatie' van radio 'Mille Collines'⁵. Zelfs tijdens de genocide zal

⁵ Een van de presentatoren, de Belg (van Italiaanse afkomst) Georges Ruggiu, waarschuwt via deze radiozender dat de Belgen een Tutsi-regering van bandieten en moordenaars willen installeren. Tijdens de genocide roept dezelfde Ruggiu op tot moord, geeft lijsten met te vermoorde Tutsi's door en geeft aanwijzingen waar ze zich bevinden. Later werd hij

de VN zich nog beroepen op de vrijheid van pers om pogingen hiertoe te tegen te gaan. In februari geeft Willy Claes nogmaals opdracht aan zijn afgevaardigde bij de VN om het mandaat van MINUAR uit te breiden o.a. met het argument dat “als de situatie effectief uit de hand zou lopen en de onderhavige orders van kracht zouden blijven, het *onaanvaardbaar zou zijn voor de publieke opinie dat de Belgische blauwhelmen in Rwanda de passieve getuigen zouden zijn van een genocide en dat de VN niets zouden ondernemen*” (cursivering FQ)⁶.

In de maand maart stapelen de waarschuwingen zich op: de Belgische ambassadeur waarschuwt dat radio Mille Collines oproept tot uitroeiing van alle Tutsi's, een Rwandees politicus waarschuwt de Belgische inlichtingendienst dat er een omvattend plan van uitroeiing van alle Tutsi's in Kigali is, dat wapens aan militieleden worden uitgedeeld, dat er leveranties zijn van zware wapens voor het Rwandees leger, nieuwe troepen worden gerekruteerd. Zelfs als minister van Defensie Leo Delcroix in maart Kigali bezoekt stelt hij vast dat de stad, die een gedemilitariseerde zone moet zijn, vergeven is van wapens. Een verantwoordelijke officier van de Rwandese militaire inlichtingendienst vertelt aan een gehoor van Belgische militaire raadgevers dat als het akkoord van Arusha niet wordt nageleefd ze alle Tutsi's zullen liquideren.

De voorbereidingen van de gewelddadigheden gebeuren onder het toezien oog van de VN Vredesmacht. Het hoofd, generaal Dallaire, waarschuwt talloze malen, maar krijgt geen ruimere bevoegdheden en mag alleen onderhandelen met de Rwandese overheden, terwijl deze de slachtpartijen voorbereiden. Geen wonder dat de MINUAR in de ogen van vele Rwandezen spoedig alle geloofwaardigheid verliest. Volgens Des Forges vreesden de VN dat uitbreiding van personeel en bijkomende materieel ertoe zou leiden dat de Veiligheidsraad de hele vredesmissie zou afblazen wegens gebrek aan middelen, hetgeen tegen elke prijs moest worden voorkomen na het eerste echec van de VN in Somalië. De verantwoordelijkheid voor het weigeren de Veiligheidsraad tijdig in te lichten ligt volledig bij secretaris-generaal Boutros-Boutros-Ghali. Zelfs al zou er toen geen eensgezindheid zijn t.a.v. de te ondernemen actie, dan zou op z'n minst bij

het losbarsten van de genocide een veel krachtiger appel zijn uitgegaan van andere lidstaten (Tsjechië, Australië, Nieuw-Zeeland, Argentinië, Nigeria), die als weinigen aandrongen op een internationale interventiemacht.

Tot slot nog enkele woorden over de reactie van de Belgische regering. Volgens Des Forges streefde België een grotere internationale betrokkenheid na om de ramp af te wenden dan Frankrijk en de V.S. die als meest betrokken landen grotendeels passief bleven. De Franse ambassadeur Martres vermoedde in 1990 al een risico van

genocide op Tutsi's en Hutu-tegenstanders van de president en stelt dat de genocide al in oktober '93 te voorzien was. Politieke belangen om het regime van Habyarimana te ondersteunen en zo een grote rol in centraal-Afrika te krijgen, wogen voor Frankrijk klaarblijkelijk

tot 12 jaar gevangenis veroordeeld.

⁶ Als de situatie in april inderdaad volledig uit de hand loopt en 10 Belgische para's worden vermoord, is het dezelfde Willy Claes die het argument van de publieke opinie aangrijpt, echter dit keer om 'onze jongens' uit Rwanda weg te halen. Federale verkiezingen zijn in aantocht en de kranten staan bol van de moord op de 10 para's. Honderdduizenden vermoorde en te vermoorden Tutsi's en gematigde Hutu's zijn, volgens hem, blijkbaar minder relevant voor de publieke opinie. In een zeldzaam interview in het voorjaar van 2009 verklaart Claes dat hij niet heeft voorzien dat de situatie zodanig zou ontsporen.

zwaarder dan talloze mensenlevens.

België deed dus meer om op de waarschuwingen van de dreigende slachting te reageren. Na slachtingen die al in februari plaats vonden, stelde een verantwoordelijke van Buitenlandse Zaken dat "als de situatie verslechtert, de VN en België het zich in feite niet kunnen veroorloven om zich uit Rwanda terug te trekken". Zowel de V.S. als Groot-Brittannië blokkeerden een hernieuwde poging van België hiertoe en drongen zelfs aan op een volledige terugtrekking van de VN-troepen als de moeilijkheden zouden toenemen. Nog na zijn bezoek half maart '94 drong Leo Delcroix aan om het mandaat te verruimen en zelfs te verlengen voor een korte periode, hetgeen door Frankrijk werd afgewezen. In de uitgebalanceerde formulering van Des Forges: "*Hoewel de Belgische autoriteiten veel minder energie besteedden om het mandaat te veranderen (d.w.z. te verruimen, FQ), dan dat zij enkele weken later (toen de genocide aan de gang was, FQ) deden om MINUAR volledig stop te zetten, niettemin deden zij toch meer dan de andere internationale acteurs om de gang naar de catastrofe te verhinderen*".

In een laatste document zullen we de rol van de internationale gemeenschap en België tijdens en na de genocide evalueren.

Philip Quarles van Ufford

